

Pajcsicsné Csóré Erika

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosának szerepe a büntetés-végrehajtás hatékonyságának biztosításában

A börtön világot a köztudatban még ma is valamiféle homály fedi, pedig a büntetés-végrehajtási intézetekben a fogvatartottak és az ott dolgozók mindennapjait szigorú, de alapvető emberi jogokat biztosító szabályok szerinti élet jellemzi. A büntetés-végrehajtás célja már nem elsősorban a megtorlás, hanem a fogvatartott szabadulás utáni boldogulásának, társadalomba való beilleszkedésének elősegítése. A biztonságos fogvatartás mellett úgy kell dolgozniuk a büntetés-végrehajtási rendszer alkalmazottjainak, hogy a szabaduló elítéltek ne kerüljenek vissza; kemény, fegyelmezett körülmények mellett „jobb emberek” legyenek, mint amikor bevonultak az intézetbe.

Jogállamban természetesnek kell lennie, hogy a büntetések és intézkedések, valamint más, személyi szabadságkorlátozással járó szankciók végrehajtása olyan állami feladat, amely differenciált – jogi, szakmai, társadalmi stb. – ellenőrzés alatt áll.

Hazánkban kifejezetten a büntetés-végrehajtás ellenőrzésére szakosodott ombudsman nincs, de ez nem jelenti azt, hogy ez a terület kívül esne az általános ombudsman által gyakorolt sajátos külső kontroll köréből. Az országgyűlési biztos jogvédelmi szerepe az emberi jogok biztosítása területén megjelenik a büntetés-végrehajtás világában is. Az egyes fogvatartottak egyéni ügyeikben fordulhatnak az országgyűlési biztoshoz – mint emberi, illetve állampolgári panaszfórumhoz, de a biztos hivatalból is indíthat vizsgálatot az elítéltek és az őket fogva tartók alkotmányos jogainak védelme érdekében.

Az Alkotmánybíróság 13/2001. (V. 14.) számú határozata a következőket tartalmazza: *„Az elítélt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak... A büntetés-végrehajtás alkotmányos kereteinek szélső értékeit egyrészt az emberi méltósághoz, a személyi biztonsághoz való jog, másrészt a kínzásnak, a kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmódnak és büntetésnek tilalma jelöli ki. Ezen belül a jogállamiságból, valamint az alapvető jogok lényeges tartalmának korlátozására vonatkozó alkotmányos tilalomból vezethető le, hogy a büntetések és az intézkedések végrehajtása címén az állam milyen mértékben avatkozhat az egyén életébe, korlátozhatja alapjogait és szabadságát.”*

A törvényes bánásmód a hatékony büntetés-végrehajtás nélkülözhetetlen eleme, hiszen a társadalom megtévedt tagjainál a törvényi előírások jövőbeli tisztelete és betartása hosszú távon csak a hatóságok példamutató magatartásával érhető el. Mindebből pedig következik, hogy fokozott figyelmet kell fordítani a személyi szabadságában korlátozott személyekkel való bánásmód tör-

vényességének biztosítására, különös tekintettel az emberi jogok érvényesülésével kapcsolatos elvárásokra.

Ugyanakkor a bánásmód törvényessége keretében a fogvatartottól meg kell követelni a végrehajtás rendjének betartását, az intézetek nem részesíthetik őt jogszabályellenes kedvezményekben, nem lehet tiltott kapcsolat vagy összefonódás a személyi állomány tagja és a fogvatartott között.

Az országgyűlési biztos a fogvatartott jogi helyzetének védelméhez járulhat hozzá ellenőrzéseivel, vizsgálataival, alkotmányos joggal összefüggő visszásság feltárása esetén intézkedéseivel, az állam büntetőhatalmi igényének érvényesítését, valamint annak alkotmányos, törvényes keretek között tartását segítve.

Az ombudsman által indított büntetés-végrehajtási projekt alapjai

A börtönben bekövetkezett gyanús halálesetek (pl. a tököli bv. intézetben 2007-ben fiatalok követtek el fogva tartott társuk sérelmére emberölést, 2008-ban a kaposvári börtönben halt meg egy fogvatartott) irányították az ombudsman figyelmét arra, hogy Magyarország börtöneiben elkezdett terjedni az erőszak a fogvatartottak között és a büntetés-végrehajtási személyzet bizonyos csoportjainál is. Az erőszak, a kínzás és a megalázó bánásmód visszaszorítását ombudsmani eszközökkel nem lehet másként kezelni, mint az alkotmányos, vagy emberi jogok eseti sérelmeinek helyszíni vizsgálataival, ami nem más, mint az emberi kiszolgáltatottság valamilyen megnyilvánulási formájának tettenérése.

Amióta börtön, börtönőr és fogoly létezik, azóta jellemző a rabok kiszolgáltatottsága, a börtönőrök körében pedig a túlkapásokra, a visszaélésekre és a kegyetlenségre való hajlam. A demokratikus jogelvek és a jogállamiság megkövetelik, hogy a fogvatartás körülményei humánusak, oktató-nevelő jellegűek, a társadalomba visszavezetők legyenek.

A projekt keretében megvalósuló rendszeres, esetleg meglepetésszerű ombudsmani vizsgálat jó lehetőség arra, hogy az ombudsman fellépjen a büntetés-végrehajtásban a kínzás és embertelen bánásmód ellen; megállapításait pedig rövidített formában, kiadványban (füzetben) összegezze, és eljuttassa azokhoz, akik az ügy érdekében tenni tudnak/akarnak.

Az ombudsman eddig egyetlen vizsgálata eredményeként sem tárt fel kínzást. Az embertelen, megalázó bánásmód tilalmával összefüggő visszásságot rendszerint az intézetek zsúfoltsága, a zárkák (illemhelyek) elhanyagolt állapota, az élelmezés vagy az ivóvíz hiánya esetén állapított meg. A biztos többször is felhívta a figyelmet arra, hogy a fogvatartottakkal való bánásmód nagyban függ a velük foglalkozó személyzet élet- és munkakörülményeitől. Amennyiben ugyanis a hierarchikus struktúrában dolgozó ember frusztrált vagy elégedetlen, azt azok felé továbbítja, akik neki kiszolgáltatottak, illetve akikről gondoskodni köteles.

Az ombudsman a jogorvoslati jog garantálásáról¹

A Pálhalmai Bv. Intézetben 30 napos szabálysértési elzárását töltő női panaszos beadványában azt sérelmezte, hogy az elzárás félbeszakítása iránti kérelmét, amelyet 10 hetes terhességére tekintettel nyújtott be, a bíróság elutasította. Ezzel akadályoztatta azon jogában, hogy a magzat felől döntsön. A szóban forgó bírói végzés indokolása szerint „...a bíróság tájékoztatja az eljárás alá vont személyt arról, hogy a bíróság nem nyújt segítséget olyan – egyébként törvényben, bizonyos körben meghatározott és engedélyezett – deviáns magatartás végrehajtásához, mely a magzati élet kioltásához vezet, s az általános erkölcsi felfogás szerint elítélendő. A gyermek megszületését követően, abban az esetben, ha az eljárás alá vont személy a gyermek neveléséről gondoskodni nem tud, lehetőség van örökbeadásra. Mindezek alapján a bíróság a kérelmet – a szabálysértésekről szóló törvény (Sztv.) 115. § (2) bek. alapján – elutasította. A végzés ellen fellebbezésnek nincs helye.”

A terhesség megszakításának lehetőségét – az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén, a terhesség 12. hetéig – a magzati élet védelméről szóló törvény biztosítja. Az Alkotmánybíróság² szerint nem alkotmányellenes, ha a törvény az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén lehetővé teszi a terhesség megszakítását.

Az Sztv. 115. §-a kimondja, hogy a bíróság – egészségi, családi vagy más fontos okból – az elzárás elhalasztását vagy félbeszakítását is engedélyezheti. Ha pedig az elkövető kórházi gyógykezelése szükséges, az elzárás végrehajtását félbe kell szakítani.

Az Alkotmány 50. § (1) bek. értelmében a bíróságok védik és biztosítják az alkotmányos rendet, a természetes személyek jogait és törvényes érdekeit, és büntetik a bűncselekmények elkövetőit.

Az ombudsman – az Alkotmánybíróság álláspontjára figyelemmel – felkérte az illetékes minisztert, hogy az új szabálysértési kódex kidolgozása során fordítsanak fokozott figyelmet a bírói döntések elleni jogorvoslati jog érvényesülését biztosító szabályok megteremtésére. A miniszter az ombudsman javaslatával egyetértett, a szabálysértési törvény megfelelő módosítása 2009. február 1-jén hatályba lépett.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa a bírói döntést – hatásköre hiányában – nem vizsgálhatta felül. A panaszost azonban tájékoztatta, hogy bírósági jogkörben okozott kár miatt kártérítési pert indíthat, valamint az Emberi Jogok Európai Bíróságához is fordulhat.

¹ Lásd az OBH 5124/2007. számú ombudsmani jelentést.

² Lásd a 48/1998. (XI. 23.) Alkotmánybírósági határozatot.

A kínzás és embertelen bánásmód elleni ombudsmani fellépés, avagy az OPCAT magyarországi aláírása hiányából származó negatív hatások

A kínzást és megalázó bánásmódot elítélő nemzetközi egyezmény aláírását Magyarország a négy évvel ezelőtt hatályba lépett ENSZ-es emberi jogi szerződésben vállalta.³ Ezt négy év alatt nem tette meg.

Az országgyűlési biztos 2008-ban még lobbizott a csatlakozás érdekében, ennek során az érintett szervezetek képviselőinek részvételével hivatalában kerekasztal-beszélgetés is létrejött. Több beadvánnyal fordult az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumhoz is, mígnem három év után egy olyan – rövid – levelet kapott, hogy az aláírást követő munkát lehet ugyan ombudsmannal is csináltatni, de lehet egy külön bizottsággal is.

Az OPCAT hazai elfogadásával egy sokkal közvetlenebb ellenőrző mechanizmus jöhetne létre, még a strasbourgi döntéseket is meghaladná, amelyeknek át kell folyniuk az állami apparátuson. Ha ugyanis Magyarország elfogadja az opcionális protokollt – az OPCAT-et –, akkor ki kell jelölni egy független szervezetet, amely Magyarországon az összes ilyen, úgynevezett detention centre-t, tehát azokat az intézeteket és intézményeket, ahol fogvatartás zajlik, rendszeresen és nemzetközileg elfogadható módon ellenőrzi. Ezt hazánkon kívül talán már az összes exszocialista ország és EU-tag elfogadta. Ehelyett mi tagjai vagyunk a nemzetközi szerződésnek, amelynek a keretében 3-4 évente jön egy öt-hatfős testület (CPT) Magyarországra, és meglátogatja a bv. intézeteket is, megállapít problémákat, hiányosságokat, de nincs egy rendszeres ellenőrző mechanizmusunk.

A gazdasági válság miatt mára már erősödött az ombudsman abbéli aggodalma, hogy – a lengyel példához hasonlóan – a feladat ellátásához nem fog többletforrásokat kapni. Munkatársainak létszáma, továbbá a panaszok számának robbanásszerű emelkedése mellett, pótlólagos források hiányában nem lenne képes arra, hogy a nemzeti megelőző mechanizmus feladatait is megfelelően ellássa.

Az ombudsman az elítéltek látogatófogadáshoz való jogáról⁴

A látogatófogadás jogának fontos szerepe lehet a börtön világa és a társadalom közötti kapcsolattartásban, a büntetés letöltése utáni beilleszkedésben. E jog ad lehetőséget arra, hogy fennmaradjon a fogvatartott külvilág iránti érdeklődése, hogy megőrizhesse személyiségét, önértékelését, önbecsülését. Mérsékelhető a szabadságelvonással szükségképpen együtt járó kiszolgáltatottság-érzés, a láto-

³ Az ENSZ Közgyűlése 2002 decemberében fogadta el a kínzás és más kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódról és büntetésről szóló 1984. évi egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét (Optional Protocol to the Convention Against Torture, OPCAT). A fakultatív jegyzőkönyv 2006. június 22-én lépett hatályba, és az Európai Unió 19 tagállama írta már alá.

⁴ Lásd az OBH 3557/2008. számú ombudsmani jelentést.

gatófogadás esetenként hozzájárulhat a felbomló családi kötelékek és egyéb szociális kapcsolatok helyreállításához vagy pótlásához. A biztos jelentésében rámutatott arra, hogy semmilyen büntetőjogi célt nem szolgál, nincs köze a megelőzéshez, ha megvonják azt a jogot, hogy a szabadságvesztés-büntetését töltő személy ünnepnapon látogatót fogadjon. A tiltás sérti a jogállamiság elvét, az emberi méltósághoz, valamint a házasság és a család védelméhez való jogot, de mellőzésével az állam sem teljesíti objektív alapjogvédelmi kötelezettségét. Szerinte az ünnepnapon látogatófogadáshoz való jog jogszabályi rögzítése egyik esz-köze lehetne a fogvatartott jogai védelmének, sérelmei orvoslásának.

Az ombudsman megállapításait alkotmánybírói döntésekre, a fogvatartottak bánásmódjára vonatkozó ENSZ-szabályokra, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának ajánlásaira, továbbá nemzetközi egyezményekre való utalásokkal támasztotta alá.

A büntetés-végrehajtási szervezet tevékenységének törvényességét felügyelő legfőbb ügyész egyetértett az ombudsman javaslatával, amely szerint törekedni kell arra, hogy a fogvatartott alapjogait – így a külvilággal való kapcsolattartást – a lehető legkisebb mértékben korlátozzák.

A biztos felkérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy a büntetés-végrehajtási rendszer szabályozásának aktuális felülvizsgálatakor vegye figyelembe megállapításait, és gondoskodjon arról, hogy egy új büntetés-végrehajtási kódexbe épüljön bele – akár főszabályként, akár jutalmazási lehetőségként – a látogatófogadás kiterjesztése ünnepnapokra.

A miniszter válaszában elismerte az elítéltek külvilággal való kapcsolattartási jogának kiemelt jelentőségét a későbbi, a társadalomba való beilleszkedésükre tekintettel, mint ahogy azt is, hogy az ünnepnapokon való látogatófogadás lehetőségét nem szoríthatják háttérbe a büntetés-végrehajtás véges költségvetési, anyagi forrásai. A miniszter támogatta az országos parancsnok azon előremutató elképzeléseit, miszerint el kívánja érni az elítéltek látogatófogadása gyakoriságának és időtartamának növelését, az anyák napi, húsvéti, karácsonyi látogatási időpontok általánossá tételét, valamint azt, hogy a látogatás időpontjáról a hozzátartozó értesíthető legyen telefonon.

Zaklatás a rács mögül – az ombudsman az előzetesen letartóztatott külső kapcsolattartásának árnyoldaláról⁵

Egy állampolgár azt panaszolta, hogy a sérelmére megvalósult bűncselekmény elkövetője a börtönből megalázó, emberi méltóságát súlyosan sértő leveleket küldözget neki, és telefonon is felhívta őt, pedig a kapcsolattartáshoz nem járult hozzá.

Az országgyűlési biztos megállapította, hogy a bv. intézetek nem ellenőrzik, kinek az elérhetőségeit adja meg a fogvatartott, illetve azt sem, hogy az intézetek

⁵ Lásd az OBH 1579/2009. számú ombudsmani jelentést.

által így nyilvántartott telefonszám a kapcsolattartóként nyilvántartásba felvett hozzátartozó-e, vagy sem. Az ombudsman ezek alapján úgy foglalt állást, hogy az ellenőrzés elmulasztásával a bv. intézetek lehetőséget teremtenek arra, hogy a fogvatartott telefonon felvegye a kapcsolatot a bűncselekmény sértettjével, vagy a tanúkkal, és befolyásolja a későbbi tanúvallomását, esetleg megfélemlítse őket, hátráltatva a büntetőeljárás eredményes befejezését. Az ilyen gyakorlat sérti azok emberi méltóságához való jogát, akiknek telefonszámát, címét jogtalanul adta meg a fogvatartott. A biztos saját hatáskörében nem tett intézkedést, mivel eljárása során a Pest Megyei Főügyészség felhívta az érintett bv. intézet figyelmét az esetre, az intézet parancsnoka pedig intézkedett, hogy beosztottjai jobban ügyeljenek a fogvatartott kapcsolattartásának körülményeire.

A fiatakorúak fogvatartási körülményeinek tapasztalatai⁶

2007 októberében Tökölön, a Fiatakorúak Bv. Intézetében egy fiatalkorú fogvatartott gyanús halálesete okán rendelt el hivatalból vizsgálatot az ombudsman. A vizsgálatot a biztos kiterjesztette valamennyi fiatalkorúak bv. intézetére (Tököl, Kecskemét, Szirmabesenyő és Pécs), valamint – összehasonlításképpen – három, előzetes letartóztatást is végrehajtó javítóintézetre (Debrecen és Budapest, Szőlő utca, illetve Rákospalota).

Az elítélteket és az előzetesen letartóztatottakat legfeljebb 21 éves korukig fogva tartó fiatalkorúak bv. intézeteit összehasonlítva megállapította, hogy a kis létszámú intézetek (Kecskemét – 30 fő, Pécs – 50 fő) helyzete minden szempontból sokkal kedvezőbb, mint a nagyobb fogvatartotti férőhellyel rendelkezők (Tököl, „B” körlet – 192 fiatalkorú, Szirmabesenyő – 115 fő).

A tárgyi feltételeket a legújabb, PHARE-támogatással épült, 2006-ban átadott pécsi bv. intézetben találta a biztos a legjobbnak. Az intézet, illetve a zárkák felszerelése korszerű, az élelmezés jó. Az 1997-ben épült kecskeméti bv. intézet elrendezése, felszereltsége szintén megfelelő, bár a vizesblokkok megérették a felújításra. A szirmabesenyői bv. intézet eredetileg nem fiatalkorúak fogvatartására szolgált, 2002-ben alakították át a második legnagyobb, fiatalkorúakat fogva tartó intézetté. A tényleges fogvatartotti létszám rendszeresen meghaladja az elhelyezhető létszámot, és elkülönítésre alig van lehetőség. A zárkák rendkívül lelakott–rombolt állapotúak voltak a vizsgálat idején. Komoly problémát jelentett az elektromos hálózat baleset- és tűzveszélyessége is.

A legrégibb, 1963 óta fiatalkorúak fogvatartására szolgáló tököli bv. intézetben helyezhető el a legtöbb fiatalkorú fogvatartott, akik azonban az összesen elhelyezhető 807 fogvatartottnak mindössze a 24%-át teszik ki. A jogszabály szerint azonban a fiatalkorúak bv. intézetében csak az intézet működése érdekében helyezhetők el felnőtt korú elítéltek. Az átlagosan 700 (ebből 150–200 fiatalkorú)

⁶ Lásd az OBH 4841/2007. számú ombudsmani jelentést.

fogvatartottra csupán két pszichológus jut, ami nagyon kevés. Az éjszaka szolgálatot teljesítő felügyelők száma – a vizsgált intézetekhez, illetve az intézet nagyságához képest – szintén kevés.

A biztos rámutatott, hogy a fogvatartottak csak a nagy létszámú fiatalok bv. intézeteiben (Tökölön és Szirmabesenyőn) követnek el súlyos, erőszakos cselekményeket egymás sérelmére, Pécsen és Kecskeméten nem történt ilyen eset. A fogvatartottak egymással szembeni agressziója nem tartozik a büntetés végrehajtásához, azt az államnak minden lehetséges eszközzel meg kell akadályoznia. A fiatalok fogvatartottak speciális helyzetének megfelelő jogaik érvényesülését így a kis létszámú intézetben, az egy-két-három fős zárkában való elhelyezés biztosítja.

Mindenhol jelezték, hogy a fiatalokkal (azon belül is a lányokkal) jóval több probléma van, mint a felnőttekkel, a fegyelmi helyzetük is sokkal rosszabb, nehezen kezelhetőek, alacsony iskolai végzettségűek. A szabadidejük, energiájuk folyamatos lekötésével, rendszeres oktatással és foglalkoztatással, különböző programok szervezésével lehet csak változást elérni, ez viszont főleg anyagi erőforrások függvénye. A szabadlevegőn tartózkodás, illetve sportolás lehetőségét minden intézetben biztosítják. Az általános iskolai oktatás kötelező, igény esetén a középiskolai oktatást is megszervezik, ezen felül többféle szakképzést, tanfolyamokat mindenütt tartanak. A napi meleg vizes fürdés hiányát és az élelmezést egyedül Tökölön kifogásolták a fogvatartottak.

A biztos megállapította, hogy a fiatalok fogvatartottak elhelyezése Tökölön, valamint Szirmabesenyőn közvetlenül veszélyezteti az élethez, emberi méltósághoz való jogukat, valamint sérti a gyermeknek a családja, az állam és a társadalom részéről arra a védelemre és gondoskodásra való jogát, ami a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges. Emiatt a biztos javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy dolgozzon ki konkrét intézkedési tervet a fiatalok törvényes fogvatartásának biztosítására.

A vizsgált javítóintézetekben, melyek a fiatalokkal szemben a bíróság által elrendelt javítóintézeti nevelés és az előzetes letartóztatás végrehajtását, valamint – szűkebb körben – az elítéltek utógondozását biztosítják, 19 éves koruk betöltéséig, összességében sokkal kedvezőbbek voltak mind a fiatalok, mind a dolgozók elhelyezési és munkakörülményei, mint a fiatalok bv. intézeteiben. Rendezett körülmények között, változatos oktatási-nevelési tevékenységet folytattak. A fiatalok egyáltalán nem követtek el súlyos erőszakos cselekményeket egymás sérelmére.

A javítóintézetekben összesen 186 férőhely van az előzetesen letartóztatottak számára. 2008 júliusában több fiatalot tartottak fogva bv. intézetben, mint javítóintézetben. Az előzetes letartóztatás végrehajtási helyének kijelöléséről a bíróság dönt; a végrehajtás helyét az ügyész, a terhelt vagy a védő indítványára megváltoztathatja. A biztos álláspontja szerint az előzetes letartóztatás fiatalok

ruák bv. intézetében való végrehajtása csak a legsúlyosabb esetekben lehetne indokolt. Ezért ajánlást tett a javítóintézetek felügyeletét gyakorló szociális és munkaügyi miniszternek, hogy fontolja meg újabb javítóintézet kialakítását, az igazságügyi és rendészeti minisztert pedig arra kérte, hogy állapítsa meg a fiatalkorúak bv. intézeteiben dolgozóakra vonatkozó létszámelőírásokat.

Az igazságügyi és rendészeti miniszter a biztost arról tájékoztatta, hogy elkészítette a fiatalkorúak törvényes fogvatartására irányuló intézkedési tervet, annak végrehajtása nagyrészt megtörtént. Tökölön a fogvatartottak átcsoportosítása, ezáltal férőhelyek felszabadítása, illetve fiatalkorúak Szirmabesenyőről való átszállítása révén a tököli és a szirmabesenyői bv. intézet telítettsége csökkent. A napi fürdés lehetőségét Tökölön is biztosítják a fiatalkorúaknak. A szirmabesenyői intézet személyi állománya 2008 decemberében egy pszichológussal és egy neurológus szakorvossal egészült ki. A miniszter egyetértett azzal is, hogy jogszabályban kell rögzíteni a fiatalkorúak bv. intézetei személyi állományának létszámát, melyet – a fiatalkorúak és fiatal felnőttek elkülönítésére vonatkozó szabályokkal együtt – egy új bv. kódexbe kell beépíteni.

2009. május 18-án az ombudsman személyesen látogatott el a Szirmabesenyői Fiatalkorúak Regionális Bv. Intézetébe. Ott az ajánlásai alapján bekövetkezett pozitív változásokat tapasztalt, de a jövő dilemmáiról is beszélgetett az intézet vezetőjével. Összességében megállapították, hogy az intézetben mintegy egy év alatt javultak a fiatalkorúak fogvatartási körülményei.

A fiatalkorúak előzetes letartóztatásának kizárólag javítóintézetben és fiatalkorúak bv. intézetében való végrehajtásával a miniszter elméletben egyetértett, de a gyakorlatban felelősen támogatni nem tudta, mert álláspontja szerint a terhelt bíróság elé állítása jelentős időt emésztene fel, ami a büntetőeljárások ésszerű időn belül történő befejezését akadályozná. Az ombudsman álláspontja szerint azonban az eljárási cselekmények megfelelő szervezésével és a fiatalkorú terheltek megőrzésre történő átszállításával a probléma megoldható lenne.

A szociális és munkaügyi miniszter – a javítóintézetek nem teljes kihasználtsága miatt – nem tartotta indokoltnak újabb javítóintézet létrehozását.

A fogva tartott nők és a személyi állomány alkotmányos jogainak érvényesülése⁷

Az országgyűlési biztos a női fogvatartottak, valamint a személyi állomány tagjai élet- és munkakörülményeinek feltárása érdekében hivatalból tartott helyszíni vizsgálatot.

A női elítéltek csupán az ország három bv. intézetében – Egerben, Pálhalmán és Kalocsán –, a fegyház fokozatúak csak Kalocsán helyezhetők el, jellemzően a lakóhelyüktől távol, ami jelentősen megnehezíti a hozzátartozókkal való kapcsolattartásukat. Az intézetek mindegyike túlszűfolt (115-140%-osan telített) volt.

⁷ Lásd: OBH 5416/2008. számú ombudsmani jelentést.

Az ombudsman megállapította, hogy a nők részére a speciális higiénias szükségleteiknek megfelelő napi fürdés lehetőségét egyedül Pálhalmán tudják biztosítani, ahol a zárkákban zuhanyzót alakítottak ki. A másik két intézetben a naponkénti fürdés biztosításának hiányossága visszásságot okozott a fogva tartott nők emberi méltósághoz való jogával összefüggésben.

A Heves Megyei Bv. Intézetben nem dolgozott pszichológus, ami közvetlenül veszélyeztette mind a fogvatartottak, mind a személyi állomány lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogát.

Pálhalmán az orvosi ellátás hiányossága, illetve a fegyelmi zárkákban a folyóvíz hiánya veszélyeztette közvetlenül a fogvatartottak lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez, valamint emberi méltósághoz való jogának az érvényesülését. A személyi állomány különösen alacsony létszáma csak rendkívüli munkaráfördítással és komoly leterheltség mellett tette lehetővé a szolgálati feladatok biztonságos és megfelelő szintű ellátását, ami közvetlenül veszélyeztette az állomány emberi méltósághoz való jogát, közvetve pedig a fogvatartottak jogainak az érvényesülését, a velük való bánásmódot is érintette.

Kalocsán a biztonsági felügyelők létszáma volt kevés, és a munkaközi szünetet sem tudták biztosítani a felügyelők számára, ami visszásságot okozott a pihe-néshez való joggal összefüggésben.

A biztos pozitívumként állapította meg viszont, hogy az elítélt nők nagy részét mindhárom bv. intézetben foglalkoztatják (dolgoznak vagy/és tanulnak), valamint azt is, hogy mindenütt jellemző a vegyes összetételű (férfi és női) személyi állomány, ami fontos garanciája a fogvatartás törvényességének.

A feltárt visszásságok orvoslása érdekében az ombudsman javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy dolgozzon ki egy középtávú intézkedési tervet a jelzett problémák megoldására, és kísérelje meg az anyagi fedezet biztosítását.

A miniszter válaszában kifejtette, hogy mind Egerben, mind Kalocsán a jogszabályi előírásnak megfelelően, „a lehetőségekhez képest” eleget tesznek a meleg víz biztosítására vonatkozó kötelezettségüknek, de megfontolja, hogy – higiéniai és emberi jogi szempontokra tekintettel – jogszabályban előírtan heti egyről két alkalomra növeljék a zuhanyozás gyakoriságát. A pszichológus-hiány pótlására azonban – anyagi nehézségek okán – nem tudott intézkedni. Pálhalmán 2009. július 1-től még egy háziorvost foglalkoztatnak, a fegyelmi zárkák folyóvízzel való ellátását pedig megkezdték. A miniszter egyetértett azzal is, hogy a mélykúti objektumban a személyzet létszáma kevés, de a létszámfejlesztés is az anyagi lehetőségektől függ. A Kalocsai Fegyház és Börtönben a munkaközi szünet kiadását, valamint a háromszintes zárkacsarnok felügyeletét állománytábla-módosítással, illetve a felügyelői létszám emelésével megoldották.

Életkép a Csillagbörtönről és alkotás a rácsok mögött⁸

Az országgyűlési biztos a szegedi Csillagbörtönbe is személyesen látogatott el. Pozitívként állapította meg, hogy Szegeden kiemelkedő szakmai színvonalú munka folyik a rabok reszocializációja érdekében, az elítéltek elhelyezési körülményeinek és a dolgozók munkafeltételeinek javítására azonban több milliárd forintos infrastrukturális beruházásra lenne szükség. A fogvatartottak foglalkoztatottsága arányát kifejezetten jónak ítélte meg. Az egy nevelőre jutó elítélti létszámot – a más bv. intézetekben tapasztaltakéhoz képest – ugyancsak elfogadhatónak találta. Komoly előlépést tapasztalt a zárkák zsúfoltsága és az intézet telítettsége csökkenése terén. Öröndetesnek tartotta, hogy 70-80 elítélt két alkalommal szombati napon is fogadhat látogatót, sőt, az arra rendszeresített családi látogatófogadó helyiségben biztosítja az intézet, hogy kiskorú gyermekével is találkozzon az elítélt. Előnynek tartotta ugyan, hogy az intézet eredetileg is büntetés-végrehajtási célra épült, de ellentmondásosnak vélte, hogy a város központi helyén (piactér) található, mert ma ez gondot okozhat nemcsak a városban lakóknak, hanem az oda látogatóknak is.

Rámutatott viszont az ombudsman arra, hogy sérül az elítélt pihenéshez és egészséges környezethez való joga, de veszélybe kerül emberi méltósága is, ha a zárkában nem jut minden elítéltre legalább hat köbméter légtér és három négyzetméter mozgáster. Az pedig, hogy a zárkában a WC nincs lefalazva, valamint saját ruháját az elítélt a zárkában moshatja ki és száríthatja meg, nemcsak emberi méltósága, hanem a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez fűződő joga sérelmének megállapítására is alkalmas.

Az intézeti alkalmazottak földszinti irodáit nem tartotta alkalmasnak emberi tartózkodásra a biztos, azok nedvessége miatt. Ezért felhívta a figyelmet, hogy ezen irodák állapota közvetlenül veszélyezteti az ott rendszeresen munkát végző dolgozók lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogát. Hangsúlyozta azt is, hogy sérti a jogállamiság elvét és a jogbiztonság követelményét, de felveti az elítélt tulajdonhoz való joga sérelmének közvetlen veszélyeztetettségét is, hogy a bv. intézet házirendje előírja, hogy a hozzátartozó célzottan, a pénz felhasználhatóságát megjelölve küldje el pénzküldeményét az elítéltnak.

A feltárt visszasságok orvoslása érdekében az ombudsman javasolta a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának, hogy valamennyi bv. intézetben vizsgálta meg az elítéltek pénzküldeményei kezelésével összefüggő gyakorlatot, és tegyen intézkedést az egységes és helyes gyakorlat kialakítására, dolgozzon ki intézkedési tervet a Szegedi Fegyház és Börtön földszintjén kialakított irodák felújítása, emberi tartózkodásra való alkalmassága biztosítására, a zárkákban található WC-k fallal való leválasztására, és kísérelje meg az anyagi fedezet biztosítását. Az intézet parancsnokát arra kérte, hogy vizsgálja meg mosó- és

⁸ Lásd az AJB 6775/2009. számú ombudsmani jelentést.

szárítóhelyiség kialakításának lehetőségét, gondoskodjon arról is, hogy minden elítélt számára rendelkezésre álljon a legalább hat köbméter légtér és a három négyzetméter mozgáster. Az országos parancsnok válasza szerint a 2010. évi költségvetés keretében – előzetes árkalkuláció alapján – az ajánlásban foglaltak megvalósulhatnak. Az intézet parancsnoka is elfogadta az ombudsman javaslatait.

Az országgyűlési biztos a személyes szabadságukban korlátozott személyek társadalom által való elfogadása, illetve befogadása érdekében való tenni akarását bizonyítja, hogy a Szegedi Fegyház és Börtön fogvatartottjainak képzőművészeti munkáit bemutató tárlatnak adott helyet hivatalában. A „Kereten kívül” című kiállítás 2009. szeptember 8-tól 25-ig volt látható.

A helyszín felajánlásának örömmel tett eleget a biztos, hiszen pszichológiai kutatások eredményeiből ismert, hogy az alkotótevékenység öröm forrása. A szabadságvesztés-büntetés letöltése ideje alatt erre az örömezésre szükség van, mert az izoláció, a fontos érzelmi kapcsolatok, a szerettek elvesztése, illetve a kapcsolatok meglazulása sok szenvedést, pszichés zavart eredményez.

A kiállítás nyolc fogvatartott alkotását mutatta be. A képek tartalma, színvilága alapján elmondható, hogy a szabadságvesztéssel járó lelki hatások feldolgozása eltérő. Látható volt például a gyermekként elszenvedett trauma, vagy hiány állapota, a női nem utáni vágyakozás, a küzdelem és önfeladás miatti szomorúság, a frusztrált ember nyílt agressziója, a hitben megerősítést találó békeség, valamint a lelki gyötrődés elől a természetben nyugalmat lelő ember derűje. A szóban forgó alkotók valamikor a rossz elkövetése miatt rejtőzködtek, képeikben pedig arcukat, alkotásaikat tették közszemlére. Ezek az alkotások figyelmeztettek és biztattak, hogy mindenki figyeljen fel lelke hullámzására, és keresse árnyai és tükröződései rejtett üzenetét.

Megengedhető-e jogállamban a bv. intézetek sorozatos bezárása?

A statisztikai adatok szerint az előzetesen letartóztatottak száma folyamatosan növekszik. Az igazságügyi és rendészeti miniszter 2009 áprilisában beszámolt a kiemelten zsúfolt előzetesházak telítettségének csökkentése érdekében tett intézkedéseiről, ugyanakkor – ezekkel éles ellentétben – június 30-án bezáratta a Fővárosi Bv. Intézet Gyorskocsi utcai objektumát, ahol közel 300 előzetesen letartóztatottat tartottak fogva.

Felmerült továbbá a 120 férőhelyes, szintén előzetesen letartóztatottak elhelyezését biztosító székesfehérvári bv. intézet, valamint a 140 férőhelyes Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bv. Intézet bezárása is.⁹ Az Állampusztai Bv. Intézet solti alegységét ugyanakkor részlegesen kiürítették¹⁰, és döntöttek a Szegedi Fegyház

⁹ Végül sem a székesfehérvári, sem a nyíregyházi intézetet nem zárták be.

¹⁰ A solti objektumot 2010 nyarán újra megnyitották.

és Börtön, illetve a Nagyfai Bv. Intézet összevonásáról, továbbá arról, hogy Nagyfáról a nem dolgozó fogvatartottakat elszállítják.

Az ombudsman vizsgálati tapasztalatai és az egyre nagyobb számban érkező fogvatartotti panaszok szerint az előzetesen letartóztatottak fogvatartási körülményei több intézetben eddig is tarthatatlanok voltak, az újabb intézkedésekkel viszont a zsúfoltság elviselhetetlen mértékűvé fokozódik. Az elhelyezés feltételei súlyosan sértik mind a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát, mind az Európai Börtön szabályokat. Az ártatlanság véelme mellett fogva tartott személyek alkotmányos jogait viszont egy demokratikus jogállam nem hagyhatja figyelmen kívül.

Humánus büntetés-végrehajtás az állam és a magántőke együttműködésével¹¹

Az állam és a magántőke együttműködésével felépült és működtetett Szombathelyi Országos Bv. Intézetben tett helyszíni ellenőrzése során az országgyűlési biztos sokkoló különbségeket tapasztalt más bv. intézetekhez képest. Az új intézetben átgondoltabbnak, emberibbnek és higiénikusabbnak találta a fogvatartás körülményeit.

Az intézetet egy konzorcium működteti, amiért az állam 15 éven keresztül bérleti díjat fizet. Magánkézben van a fenntartás, az üzemeltetés, az ételmezés, a mosás és a fogvatartottak munkáltatása. Állami felügyelet alatt áll az őrzés, a szállítás, az előállítás, a nevelés, az egészségügyi ellátás és a nyilvántartás. Az intézet vezetése és a konzorcium együttműködése jó, de mivel nem ők, hanem az országos parancsnokság és négy üzemeltető áll egymással szerződéses jogviszonyban, az esetleges problémák tisztázása, megoldása olykor lassú. Ezt a külső jogviszonyt jogszabály nem rendezi, ami sérti a jogállamiság elvét és a jogbiztonság követelményét.

A zárkák légtere, felszereltsége, a zárkánkénti, zárható helyiségben lévő WC és zuhanyozó, az egy zárkában elhelyezhető létszám messzemenőig biztosítja a fogvatartottak egészséges környezethez való jogát, valamint emberi méltóságát. Megnyugtató, hogy az elítéltek egy része szombati napon is fogadhat látogatót, ami alkalmas az elítélt házasság és a család védelméhez való joga biztosítására. Gyermekeivel is találkozhat az elítélt, asztal mellett ülve beszélgethetnek. Rugalmasan kezelik a fogvatartott rendelkezési jogát letéti pénze felhasználása felett, és elfogadható mértékben tudják őket foglalkoztatni is. Kifogásolta azonban a biztos itt is a zárkákban való ruhaszárítást.

Az őrzés biztonságát több belső jelzőberendezés és videokamera biztosítja. Az egy nevelőre jutó elítélti létszám elfogadható az intézetben. A személyi állomány munkakörülményei is jók. A biztos előnynek tartotta, hogy az intézet nem a városközpontban épült meg. Ugyanakkor azt, hogy az intézet tömegközleke-

¹¹ Lásd az AJB 7317/2009. számú ombudsmani jelentést.

dési eszközzel nem közelíthető meg, a buszmegállótól csak az út szélén, gépjárműforgalomtól veszélyeztetett területen, mintegy egy km-t gyalogolva érhető el, a jogállamiság elve sérelmének ítélte meg.

Az ombudsman javasolta az igazságügyi és rendészeti miniszternek, hogy a magántőke bevonásával épült intézetek működésével kapcsolatos joghézagra utaló megállapításait vegyék figyelembe jogalkotáskor. Az intézet parancsnokát szűrítőhelyiség kialakítására kérte, amit a parancsnok nem támogatott, de a biztos fenntartotta javaslatát. Végül kezdeményezte Szombathely polgármesterénél, hogy vizsgáltsa meg az autóbuszjárat útvonalának az intézetig való meghosszabbításának lehetőségét. A polgármester intézkedett az autóbuszjárat bv. intézetig való közlekedése tárgyában hozandó, várhatóan 2011-ben sorra kerülő közgyűlési döntés előkészítésére.

Egy európai szintű, de túlsúfolt bv. intézetről¹²

A Veszprém Megyei Bv. Intézetben tett látogatását és vizsgálatát követően az országgyűlési biztos arra a következtetésre jutott, hogy túltelített az intézet (130%-os volt a helykihasználás a vizsgálat időpontjában), ami sérti a fogvatartottak pihenéshez és egészséges környezethez való jogát, közvetlenül veszélyezteti emberi méltóságukat is. A foglalkoztatási és tanulási lehetőség szinte teljesen hiányzik, ami nem felel meg a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló országgyűlési határozatnak. A fogvatartottak itt is a zárkákban szűrik a ruháikat, ami másként is megoldható lenne, és ez javítana a börtönlakók helyzetén.

Az országgyűlési biztos örömdetesnek tartotta, hogy a fogvatartottak és az intézet dolgozói ugyanazt az ételt kapják, ami sok problémát eleve kizár. A fogvatartottak pénzküldeményei kezelésével kapcsolatban kezdeményezte a házirend módosítását, mivel az intézet csak a kifejezetten vásárlásra vagy telefonálásra feladott pénzüsségeket fogadja be letéti pénzként. A jogszabály viszont ilyen rendelkezést nem ír elő.

Pozitívnak értékelte azt is, hogy a fogvatartott családja az ünnepek környékén is látogathatja hozzátartozóját, és engedélyezik, hogy az elítélt egy időben kettőnél több 18 éven aluli gyermekét fogadhassa. Ebben az intézetben találkozott először az ombudsman azzal a lehetőséggel, hogy a fogvatartott szabadidős tevékenysége részeként társasjátékot kölcsönözhet, és azt a zárkában is használhatja. Az egészségügyi ellátás megfelelően felszerelt rendelőkben történik. A csaknem 300 fogvatartottra jutó mindössze 6 nevelőt azonban kevésnek találta, ugyanígy nem tartotta elegendőnek a pszichológus napi 4 órában való foglalkoztatását sem.

¹² Lásd az AJB 7712/2009. számú ombudsmani jelentést.

Az állampolgári jogok biztosa a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának ajánlotta, hogy emelje meg az intézet nevelői létszámát, kezdeményezze az épület bővítését. Az intézet vezetője alakítasson ki szárítóhelyiségeket, keressen pályázati lehetőségeket a fogvatartottak munkáltatására, tanfolyamok, tréningek szervezésére. Az intézet vezetője pozitívan állt a biztosi kezdeményezésekhez. Az országos parancsnok is elfogadta a nevelői státusok bővítésére irányuló ombudsmani észrevételt, és jelezte, hogy vizsgálni fogja a megoldási lehetőségeket, és vizsgálat alá vonja az intézetépület bővítésének megvalósíthatóságát is.

Csorbuló méltóság, megalázó körülmények, túlterhelt személyzet¹³

A biztos 2009 augusztusában előzetes bejelentés nélkül, személyesen tartott helyszíni vizsgálatot a Fővárosi Bv. Intézet Venyige utcai objektumában, hogy felmérje az intézet Gyorskocsi utcai objektuma bezárása miatt kialakult helyzetet.

Azt tapasztalta, hogy ott a jogszabályban előírtaknál kétszer több embert tartanak fogva. A személyi állomány – a létszámhiány és a tartósan távol levők miatt – túlterhelt. Az előzetesek fogvatartásának körülményeit – a zsúfoltság, illetve a foglalkoztatás szinte teljes hiánya miatt – rosszabbnak találta, mint az elítéltekéét. Rámutatott, hogy az intézet több mint 200%-os zsúfoltsága súlyosan sérti az előzetesen letartóztatottak emberi méltósághoz való jogát, az embertelen, megalázó bánásmód közvetlen veszélyét idézi elő, a személyi állomány rendkívül alacsony létszáma pedig közvetlenül veszélyezteti az intézet dolgozóinak emberi méltósághoz való jogát. Felkérte az igazságügyi és rendészeti minisztert, hogy középtávon gondoskodjon az előzetesházak – kiemelten a Venyige utcai objektum – zsúfoltságának csökkentéséről, valamint az előzetesen letartóztatottak foglalkoztatási, képzési feltételeinek megteremtéséről. Javasolta, hogy a minisztérium végezzen összehasonlítást az előzetesen letartóztatottak tartási költségei és a házi őrizetet biztosító "karperecek" beszerzésének és működtetésének költségei között. Indítványozta, hogy intézkedjen a személyi állomány létszámhiányának megszüntetéséről.

A miniszter az ombudsmani kezdeményezésekkel nem értett egyet, de azokat a biztos változatlanul fenntartotta, javasolva, hogy keresse fel bármelyik 150–200%-osan zsúfolt előzetesházat, és személyesen győződjön meg az ott uralkodó körülményekről.

Az első magánüzemeltetésű börtön¹⁴

A biztos 2010 első negyedében munkatársait bízta meg a Tiszalöki Országos Bv. Intézetben való helyszíni vizsgálattal. A 700 férőhelyes börtönben az elítéltek európai körülmények között tölthetik le szabadságvesztés-büntetésüket, le-

¹³ Lásd az AJB 905/2010. számú ombudsmani jelentést.

¹⁴ Lásd az AJB 2896/2010. számú ombudsmani jelentést.

hetőségük van tanulásra, munkavégzésre és sportolásra is. Az egy- vagy két-személyes zárkák és azok felszereltsége tisztességes, kulturált elhelyezést biztosít, kívülről vezérelhető TV és rádió is a zárkaberendezés része. A fogvatartottak egészségügyi ellátását különálló kétszintes épületblokkban, szakképzett orvosok és ápolók végzik. A konyha felszereltsége modern, naponta több mint húszféle étrend szerint főznek.

A biztos megnyugvással fogadta, hogy a házasság és a család védelmét elősegítve Tiszalökön kérelemre havonta engedélyeznek családi beszélőt, amelyen egy időben akár a fogvatartott három kiskorú hozzátartozója is jelen lehet. Karácsonykor is fogadhattak látogatót az elítéltek, a kisebb gyermekeknek játszósarkot is berendeztek.

Az egy nevelőre jutó elítélti létszámot az ombudsman elfogadhatónak tartotta, a fogvatartotti létszámhoz viszonyítva viszont kevésnek találta a körletfelügyelők és a pszichológusok számát. Az intézetben a legmodernebb biztonsági berendezések szolgálják a fogvatartás rendjét és biztonságát. Az országgyűlési biztos mindennek elismerése mellett sürgette az állam és a magánüzemeltetésű börtönök viszonyának jogszabályban való rendezését. A Belügyminisztérium tájékoztatása szerint a Nemzeti Fejlesztési Minisztériumban – többek között – megkezdődött a PPP-konstrukcióban épült bv. intézetek pénzügyi és jogi átvilágítása, melynek eredménye ismeretében megteszik az esetlegesen feltárt problémák megoldását célzó intézkedéseket. Ennek során figyelemmel lesznek az ombudsmani jelentésben hivatkozott joghézag kezeléséhez szükséges feladatokra is.

A fogyatékossgal élő fogvatartottak jogainak érvényesüléséről¹⁵

E téma áttekintése végett az ombudsman hivatalból rendelt el átfogó vizsgálatot az Igazságügyi Megfigyelő és Elmegyógyító Intézetben (IMEI), a tököli Bv. Központi Kórházban és a Nagyfai Bv. Intézet Krónikus Utókezelő Részlegén.

Az IMEI épületének az állaga nagyon leromlott. A létszámstop miatt nem tudnak ápolókat felvenni. Súlyos probléma, hogy az intézetben a pszichiáterek átlagéletkora 70-75 év, nehéz az utánpótlásuk. Az értelmi, illetve testi fogyatékossgal élő személyek elhelyezése nem felel meg a Fogyatékossgal Élő Személyek Jogairól Szóló ENSZ Egyezmény rendelkezéseinek, az épület egyáltalán nem akadálymentes, a jelenleg működő egy-egy szakkörön túl további terápiás és a rehabilitációt elősegítő egyéb tevékenységet is biztosítani kellene. Mindezek súlyosan sértik a pszichiátriai kezelés alatt álló betegek, valamint a kezelésre beutaltak emberi méltósághoz való jogát. Ezért sürgette, hogy belátható időn belül teremtsék meg az IMEI korszerű működésének feltételeit, továbbá fontolják meg az intézmény egészségügyi miniszter felügyelete alá helyezését. Észrevételezte

¹⁵ Lásd az AJB 1161/2010. számú ombudsmani jelentést.

az ombudsman azt is, hogy a fogvatartottak egészségügyi ellátására vonatkozó szabályokat ugyan az 5/1998. (III. 6.) IM rendelet meghatározza, de az egészségügyről szóló törvényre egyáltalán nem hivatkozik, noha később alkották meg, mint a szóban forgó törvényt. Emiatt az Alkotmánybírósághoz fordult.

A kényszergyógykezelt betegekkel szemben alkalmazható kényszerítő eszközökről szóló rendeletet is pontatlannak ítélte meg a biztos, ami sérti a jogbiztonság követelményét.

A nőket és a férfiakat a vizsgált intézetekben mindenütt elkülönítetten helyezik el, a fiatalkorúakat viszont nem. Ez szemben áll a gyermekek kiemelt védelemhez és gondoskodáshoz való jogával.

Tökölön a fürdőhelyiségek nem akadálymentesek, és nincs a mozgáskorlátozottak számára kialakított külön WC sem. A főépület kicsi, ketrecszerű sétaudvara csak korlátozottan biztosítja a szabad levegőn tartózkodás lehetőségét.

A Nagyfai Bv. Intézettel a betegjogi képviselő csak 2009 nyarán vette fel a kapcsolatot, de az intézet nem biztosította a fogvatartottaknak a jogszabályban előírt heti egy fogadóórát. Ezen intézethez rendkívül rossz minőségű, kátyús bentút vezet, aminek sürgős javítását javasolta a biztos.

Az igazságügyi tárcának tett javaslatokra adott (májusi) válasz szerint az új kormány feladata lesz az IMEI-vel kapcsolatos döntés, illetve a gondnokság alatt álló (értelmi fogyatékossgal élő) fogvatartottak büntetőeljárás jogairól való egyeztetés. Ezért szeptemberben a Belügyminisztériumhoz fordult az ombudsman az ajánlásaival összefüggő válaszok véglegesítése érdekében. A nagyfai objektumban az egyik betegjogi képviselő óraszámának bővítésével biztosítják a heti fogadóórát. Az országos parancsnokság pedig kezdeményezte egyrészt a Nagyfai-Alföld Kft. tulajdonában álló bekötőút helyi közúttá való átminősítését, másrészt tököli kórházban egy megfelelő méretű sétaudvar kialakításának lehetőségét.

Külföldiek rács mögött¹⁶

Ötvenhárom országból, többségükben Romániából, Vietnámból, Szerbiából és Szlovákiából származnak a magyarországi bv. intézetekben jelenleg fogva tartott külföldi állampolgárok. Nemrég 4 hónapig előzetes letartóztatásban volt hazánkban két brit állampolgár is. Az ombudsman a fogvatartottak jogainak védelmét és az állam büntetőhatalmi igényeinek érvényesítését, alkotmányos, törvényes jellegét elemző vizsgálatai keretében tájékozódott arról, hogy a büntetés-végrehajtás miként biztosítja a külföldi fogvatartottak kommunikációhoz való jogát. Konkrétabban: miképpen értetik meg magukat a büntetés-végrehajtás személyzetével, hogyan ismerhetik meg a rájuk vonatkozó rendelkezéseket, szabályokat azok, akik nem beszélnek magyarul.

¹⁶ Lásd az AJB 2103/2010. számú ügyet.

Megállapította, hogy a magyar büntetés-végrehajtási szervezet kiemelten ügyel a külföldi fogvatartottak kommunikációs jogainak érvényesülésére, a velük való foglalkozásra. Több mint egy tucat nyelvre lefordított tájékoztató segíti őket jogaik, kötelezettségeik megismerésében, mindennapi eligazodásukban. A büntetés-végrehajtás szervezetének költségvetése külön keretet tartalmaz a jogszabályi változások lefordítására. Az azonos nyelven beszélő fogvatartottakat törekednek egy zárkában elhelyezni, amennyiben persze nem esnek a büntetési korlátozás hatálya alá. A büntetés-végrehajtás személyi állományában egyre nagyobb számban vannak több nyelven beszélő, a külföldi fogvatartottakkal kommunikálni képes alkalmazottak is. Az intézetek könyvtáraiban találhatóak idegen nyelvű könyvek, szótárak.

A bv. intézetekbe rendszeresen ellátogatnak a környező országok konzuljai, hogy kapcsolatot tartsanak a honfitársaikkal, és gyakran olvasnivalót is visznek nekik.

Ombudsmani vizit a váci börtönben¹⁷

Az országos átlaghoz hasonlóan 140%-os telítettségű, 150 éve létesített Váci Fegyház és Börtönben a vezetők átgondolt, következetes munkával igyekeznek biztosítani a fogvatartottak megfelelő elhelyezését, ételmezését, ruházati és egészségügyi ellátását, munkáltatását, a büntetés céljával nem ellentétes jogaik gyakorlását. Rendelkezésre állnak a neveléshez és oktatáshoz szükséges feltételek is. Az elítéltek számához képest elegendő nevelő dolgozik az intézetben, de a biztos szerint több pszichológust kellene alkalmazni, és sürgős lenne az üres szakorvosi státusz betöltése is.

Az elítéltek a foglalkoztatásukra létrehozott gazdálkodó szervezetnél, az intézetben belül működő Duna-Mix Kft.-nél, illetve az intézet ellátását, fenntartását szolgáló költségvetési munkahelyeken dolgoznak.

A biztos megítélése szerint a zárkák felszereltsége, az egyes körletek folyosóin lévő fürdők is általában megfelelnek az elvárásoknak. Ugyanakkor nem mindenütt van fallal leválasztva a mellékhelyiség, és a rabok kénytelenek a ruhájukat a zárkájukban mosni-szárítani, az egészségügyi részleg betegszobáihoz tartozó fürdő pedig nincs akadálymentesítve.

Pozitív gyakorlata az intézetnek, hogy a fogvatartottak és az intézet dolgozói ugyanazt az ételt kapják. Lehetőség van a családi beszélőkre és az elítéltek jeles ünnepeken is fogadhatnak látogatót. Sérti viszont a jogállamiság elvét és a jogbiztonság követelményét, de akár az elítélt tulajdonhoz való joga is sérülhet, hogy az intézet előírja a hozzátartozónak, hogy határozza meg, mire fordíthatja az elítélt a neki küldött pénzt.

Csaknem egy éve a váci börtönben hozták létre a szabadulás előtt állók számára a három zárkából és egy közös helyiségből álló APAC-körletet.

¹⁷ Lásd az AJB 4201/2010. számú ombudsmani jelentést.

Az APAC keresztény világnézetten alapuló rendszer, központjában a közösség, ezen belül is a család áll, és az a célja, hogy megkönnyítse a visszailleszkedést a családba és a társadalomba.

Az intézet csak egy csomagvizsgálóval rendelkezik, ami a biztonságos fogvatartást közvetlenül veszélyeztetheti. Az ügyvédi beszélő helyiség sem felel meg annak a követelménynek, hogy a védő ellenőrzés nélkül beszélhessen ügyfelével, mert nincsenek elválasztó falak.

Az állomány helyiségeit mintegy egy éve kezdték felújítani. Ezzel együtt is kifogásolható, hogy nem megfelelő, hiányosan felszerelt, nem kellően kulturált a dolgozók öltözője, kiszámíthatatlan a szolgálatok beosztása, nem garantált maradéktalanul a jogszabályoknak megfelelő pihenés és szabadság, és nem térítik meg teljes egészében a szolgálatra soron kívül berendelték többletköltségét.

Az ombudsman a jelentését megküldte a büntetés-végrehajtás országos parancsnokának és az intézet vezetőjének, egyúttal megoldásokat javasolt az általa észlelt problémák orvoslására. Az országos parancsnok engedélyezte az üres pszichológusi státusz betöltését, és gondoskodott az elkülönített ügyvédi beszélő kiépítéséhez, a zárakban lévő WC-k két, két és fél év alatt való térelváltása pénzügyi forrásigényének központi biztosításáról. Utasította az intézet parancsnokát, hogy az állomány szolgálati helyre való váratlan visszarendeléseiből adódó többletköltséget a jogszabályoknak megfelelően térítse meg. Elrendelte, hogy vizsgálják meg a pszichológusi státuszok száma, valamint a foglalkoztatott elítéltek létszáma növelésének, további csomagvizsgáló beszerzésének, valamint a személyi állomány öltözői, szociális helyiségei felújításának megvalósíthatóságát. Az intézet parancsnoka pedig módosította a házirendet, intézkedett az egészségügyi körlet zuhanyozóhelyiségének soron kívüli akadálymentesítéséről, a fogvatartottak differenciált és arányos elhelyezéséről, a fogvatartotti foglalkoztatási szint megőrzéséről, pályázati lehetőségek felkutatásáról, az orvosi státusz mielőbbi betöltéséről, az állomány jogainak kiemelt kezeléséről végül: keresi a fogvatartotti közös szarítóhelyiség kialakításának lehetőségét.

Utóvizsgálat a pálhalmi börtönben¹⁸

Az országgyűlési biztos – a Pálhalmi Országos Bv. Intézetben tartott utóvizsgálatán – az elsőhöz képest¹⁹ jelentős fejlődést tapasztalt, de talált még javítanivalót. Szerinte az intézet parancsnoka sok mindent megtett az általa korábban feltárt problémák megszüntetésére. Több idő jut az orvosi ellátásra, ami már zökkenőmentesnek tekinthető. Valamennyi zárakban – a fegyelmisségben is – van folyóvíz, és pontosabban szabályozták a házirend előírásait. Az intézetpa-

¹⁸ Lásd az AJB 5622/2010. számú ombudsmani jelentést.

¹⁹ Lásd a jelen cikk „A fogvatartott nők és a személyi állomány alkotmányos jogainak érvényesülése” című fejezetében foglaltakat.

rancsnok Mélykúton átcsoportosítással próbálta enyhíteni a nevelői létszámihiányt, ám a nevelői státuszok így sem igazodnak a feladatokhoz. Ez továbbra is azzal jár, hogy egyszerre kerülhet veszélybe az állomány és a fogvatartottak emberi méltóságához való joga.

Az intézet sándorházai objektumát renoválták, kicserélték az ablakokat, szigetelték a homlokzatot és a tetőt, valamint belső festéssel, a zuhanyozók folyamatos felújításával, az épületek előtti terület gondozásával, a fogvatartottak egészségügyi várójának létrehozásával alakították ki az elítéltek emberi tartózkodásra alkalmas környezetét. A zuhanyozók egy része még felújításra vár, ebben az állapotukban ugyanis még balesetveszélyesek, ami sérti a fogvatartottak egészséges környezethez és lehető legmagasabb szintű testi, lelki egészséghez való jogát.

A zárkák felszereltsége megfelelő, az elítéltek munkáltatási helyzete az intézet mindhárom alegységében pozitívnak mondható. Sándorházán azonban komoly problémát jelent, hogy a munkáltatás során a szükségesnél kevesebb nevelőnek és felügyelőnek kell naponta ügyelnie a sok fogvatartottra. Biztosítottak a vallásgyakorlás és a szabadidős tevékenység – a sport, a tanulás – feltételei. Megfelelő az ételek mennyisége és minősége, valamint a rokonokkal való kapcsolattartás lehetősége. A három objektum közül azonban csak Sándorházán áll rendelkezésre az a technikai eszközpark, amely alkalmas a fogvatartottak, illetőleg a bv. intézetbe érkező látogatók átvizsgálására. Mélykúton és Bernátkúton az ilyen eszközök hiánya közvetlenül veszélyeztetheti nemcsak az ott dolgozó állomány, de a fogvatartottak biztonságát is.

Az intézet Házi rendjét a biztos szerint tovább szükséges módosítani, mert az az elítéltnak küldött pénzösszeg felhasználását jogállami szempontból kifogásolható módon szabályozza.

Az ombudsman tapasztalatait összegezve javasolta a belügyminiszternek, hogy vizsgálta meg a nevelői és felügyelői státuszok emelésének, és az ahhoz szükséges anyagi fedezet előteremtésének lehetőségét. A büntetés-végrehajtás országos parancsnokát arra kérte, hogy gondoskodjon újabb beléptető-rendszerek kialakításáról, továbbá a fogvatartotti fürdőhelyiségek soron kívüli teljes felújításáról, az intézet parancsnoka pedig módosítsa a Házi rendet. (A javaslatokra a válaszadás határideje még nem telt le.)

Öngyilkosságok a hazai börtönökben – ombudsmani vélemény

A Váci Fegyház és Börtönben tett látogatása után nem sokkal öngyilkos lett egy előzetesen letartóztatott. Ebből kiindulva szólalt meg a médiában a biztos a témakörben.

A magyarországi börtönökben évente kevesebb, mint tíz fogvatartott vet önkézzel véget életének. Az országgyűlési biztos a mintegy két éve tartó helyszíni vizsgálatsorozata keretében felmérte azokat a körülményeket is, amelyek miatt a

börtönökben nagyobb az öngyilkosságok kockázata. Az okokat a következőkben látja: a fogvatartottakat falak és rácsok választják el a külvilágtól, az általános egészségügytől és a civil szervezetektől. Az a az öngyilkosság kockázatát fokozza a letartóztatási sokk, az intézetek telítettsége, az öngyilkossági hajlamot erősítik egyes lelki-pszichológiai tényezők. Különlegesen veszélyes, ha a fogvatartottat elkülönítik, illetve ha kevés az amúgy is túlterhelt és alultervezett létszámú személyzet, különösen éjszaka vagy hétfvégén.

A biztos tapasztalatai szerint az előzőek miatt gyakori a börtönökben az öngyilkossági kísérlet, de a legtöbb próbálkozás nem végzetes, mert az arra hajlamosnak tartottakra a személyzet különösen figyel. Mégis megfogalmazott néhány észrevételt. Ezek a következők: Pálhalmán, Kalocsán, Veszprémben, a budapesti Venyige utcában és Tiszalökön a szükségéstől elmarad az állomány létszáma. A mélykúti objektumban továbbra is kevésnek ítélte meg a nevelők számát. A fiatalokú fogvatartottak tököli bv. intézetében nem találta elegendőnek a két pszichológust, és úgy vélte, hogy több éjszakai felügyelőre volna szükség. Egerben egyáltalán nem volt pszichológus. A fiatalokúak szirmabesenyői intézetében – a vizsgálat időpontjában – a pszichológus mellett a neurológus szakorvos is hiányzott. A váci börtönben több pszichológust kellene alkalmazni, és itt sürgős lenne a szakorvosi státusz betöltése is. A biztos csaknem hasonló problémát talált Baracskán. Veszprémben a pszichológust csak napi négy órában foglalkoztatták, az IMEI-ben pedig a létszámstop tette lehetetlenné az ápolók számának növelését. Ez utóbbi intézményben gond a pszichiáterek magas életkora is.

Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa mindezek alapján javasolta, hogy a problémákat a személyzet és az orvosok létszámának növelésével orvosolják. A címzettek ezzel elvben egyetértettek, azonban a költségvetési lehetőségekre hivatkozva nem mindenhol tettek eleget maradéktalanul az ombudsmani ajánlásoknak. Egerben és Kalocsán maximálisan, Pálhalmán, Veszprémben és Vácott részben megvalósultak a biztos javaslatai. Másutt vagy egyáltalán nem történt semmi, vagy a biztos ígéretet kapott azok teljesítésére, és van, ahol az ajánlásaira vonatkozó válaszadás határideje még nem telt le. Az illetékes miniszter egyetértett a biztossal abban is, hogy jogszabályban kell rögzíteni a fiatalokúak bv. intézetei személyi állományának létszámát.

Humanitás a büntetésben – ombudsmani börtönvizsgálat²⁰

A Közép-Dunántúli Országos Bv. Intézet baracskai objektumában az intézet vezetése a feszített költségvetési feltételek dacára az elmúlt években az intézet épületeinek folyamatos, szinte teljes körű felújításával, külső-belső karbantartásával, festésével javítani tudta mind a fogvatartotti, mind a személyi állomány elhelyezési körülményeit, komfortérzetét.

²⁰ Lásd az AJB 5623/2010. számú ombudsmani jelentést.

A folyamatos felújítások miatt – a fogvatartottak egy részének ideiglenes áthelyezésével – ugyan átmeneti zsúfoltság keletkezett, és elkerülhetetlen volt a háromemeletes ágyak használata is, ami felvetette az embertelen, megalázó bánásmód veszélyét, de mindez azért történt, hogy az elhelyezési körülmények jobbak legyenek a későbbiekben.

A zárkák mérete, felszereltsége, a zárkákban lévő, zárható WC, a folyosókon lévő fürdők megfelelnek az elvárásoknak, biztosítják a fogvatartottak egészséges környezethez való jogát, valamint emberi méltóságát. Ugyanakkor az, hogy jogszabály nem rendelkezik a fogvatartott saját kimosott ruhája szárítására való alkalmatlanság biztosításáról, közvetlenül veszélyezteti emberi méltóságukat, valamint lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészséghez való jogukat.

A fogvatartottak jelenlegi létszámához viszonyítva az intézetben nem elegendő az egy csomagvizsgáló berendezés (a székesfehérvári objektumban egyáltalán nincs ilyen), és a baracskai objektum beléptető rendszerének korszerűsítése is elmaradt. Mindez közvetlenül veszélyeztetheti nemcsak az ott dolgozó állomány, de a fogvatartottak biztonságát is, azon keresztül pedig az élethez, testi épséghez fűződő jogukat.

Megfelelően biztosítottak a munkáltatás, a tanulás, a sport, a vallásgyakorlás és az egyéb szabadidős tevékenységek hasznos eltöltésének feltételei. Megnyugtató, hogy szakoktatás is indult az intézetben, és egyre több fogvatartott szeretne tanulni. A munkáltatás további lehetőségeinek keresését azonban indokolt folyamatosan napirenden tartani.

A fogvatartottak írásban nyilatkozhatnak az ételek minőségéről, mennyiségét pedig minden ebédosztásnál mintaadag alapján ellenőrizhetik. A szabadlevegőn való tartózkodásuk, a séta szabad rendje példaértékű, és jó gyakorlatot követ az intézet a karácsonyi családi látogatófogadás lehetőségének bevezetésével is. Az intézet kiemelt figyelmet fordít a fogvatartottak egészségügyi ellátására.

Az ügyvédi beszélő helyiségek áthallást is lehetővé tevő elválasztó fala nem felel meg annak a követelménynek, hogy a védő ellenőrzés nélkül beszélhessen ügyfelével. Ez visszásságot okoz a jogállamiság elve és az abból levezethető jogbiztonság követelménye vonatkozásában, de sérti a tisztességes eljáráshoz való jogot is.

Az elítéltek számához képest elegendő felügyelő és nevelő dolgozik az intézetben, de több pszichológusra lenne szükség, és elkerülhetetlen a két szakorvosi státusz betöltése, valamint a fogorvos rendelési idejének növelése is. A hőségriadó idején az objektumban megfelelően alkalmazkodtak a különleges helyzethez, gondoskodtak a zárkák megfelelő szellőzéséről, a napi – akár többszöri – zuhanyozásra is lehetőség volt.

Az országgyűlési biztos megállapításairól tájékoztatta a belügyminisztert, a büntetés-végrehajtás országos parancsnokát, valamint az intézet vezetőjét, egyben javasolta az általa észlelt fennálló problémák mielőbbi orvosolását. (A javaslatokra való reagálás határideje még nem telt le.)

A tendenciák összegzése

Az elmúlt 3 évben sok minden javult a bv. intézetekben, tehát van fogadókészség a büntetés-végrehajtásért felelős vezetők részéről arra, hogy az ombudsmani kritikákat elfogadva, jobb körülményeket teremtsenek az elítélteknek. Például a zárkák mérete nőtt, felszereltsége javult, javították és zárhatóvá tették sok helyen a WC-ket, folyó vizet vezettek be fegyelmi zárkákba is. Természetesen a korszerűsítések, építkezések azzal járnak, hogy a fogvatartottak továbbra is ott élnek, esetleg zsúfoltságban, háromemeletes ágyakon alhatnak. Ez azonban csak átmeneti jelenség, és jobbító szándékú.

A túlszűfoltóság nem egységes a hazai börtönökben, a nyugati megyékben (az új börtönökben) akadnak szabad férőhelyek.

Javult a börtönökben az ételek minősége és mennyisége is (pl. baracskai mintaadag és nyilatkozattételi lehetőség/Szombathelyen viszont le kellett egyszerűsíteni az étlapot).

Javult az egészségügyi ellátás színvonala is, bár pszichológusból és orvosból sok helyen ma is hiány van.

Több helyen hiányos a nevelői, felügyelői létszám is, ami a biztonságos fogvatartást veszélyeztetheti. A biztonsághoz tartozik a csomagvizsgálók hiánya, valamint a beléptető rendszerek korszerűsítésének a szükségessége.

A lelki-, vallási gondozás szinte mindenhol megoldott. A szabadidő hasznos eltöltésére is odafigyelnek az intézetek, szakköröket, vetélkedőket szerveznek. Az oktatásra is egyre nagyobb igényük van a raboknak.

Egyre kevesebb viszont a fogvatartottak foglalkoztatási lehetősége, ugyanis a gazdasági válság hatása a börtönökbe is begyűrűzött.

Úgy gondolom, hogy az általam felvetett gondolatok bizonyítják, hogy vizsgálataival, ajánlásaival az országgyűlési biztos egyszerre járul hozzá a fogvatartottak jogainak védelméhez és az állam büntetőhatalmi igényeinek érvényesítéséhez, a szabadságvesztés-büntetések végrehajtása alkotmányos, törvényes jellegének megtartásához.

Bízom abban, hogy a fentebb részletezett tapasztalatok gazdagítják a jövőben a büntetés-végrehajtási tevékenység eszköztárát, és eljutnak azokhoz, akik az ügy érdekében a jövőben is tenni tudnak/akarnak.